

УДК [329.7УПА:355-1](477.84)“1944/1947”

Сергій ВОЛЯНЮК

ФОРМУВАННЯ ТА КАДРОВИЙ СКЛАД ВІЙСЬКОВОГО ШТАБУ ВОЄННОЇ ОКРУГИ УПА “ЛИСОНЯ”

На основі архівних документів і матеріалів з’ясовано кадровий склад військової округи УПА “Лисоня”. Показано, що з огляду на значні втрати серед керівного складу, командування УПА намагалось заповнювати вакантні посади для успішного керівництва повстанською армією. Частково висвітлено діяльність військового штабу упродовж 1944–1947 рр. на терені Тернопільщини.

Ключові слова: кадровий склад, референтура, відділ, військовий штаб, воєнна округа, УПА, ОУН, КВШ.

Практично в кожному дослідженні, присвяченому Українській повстанській армії (УПА), згадані визначні командири, які діяли на території Тернопільщини. Проте не завжди точно й об’єктивно подані їхні особисті дані та обіймані посади в підпіллі. На цей момент відтворення кадрового складу на різних етапах розвитку УПА – це складний процес. Таку ситуацію спричинили обставини, в яких діяли повстанці, та брак відомостей про очільників боротьби. Системний аналіз керівного складу воєнної округи УПА “Лисоня” (ВО 3 “Лисоня”) та місцевого проводу Організації українських націоналістів (ОУН) сприятиме належному і глибинному дослідженню діяльності цих структур, а також виправленню наявних помилок. Не виняток і кадровий склад військового штабу (ВШ) воєнної округи “Лисоня”, який активно діяв у середині 1940-х років. Збирання біографічних відомостей під час бойових дій у підпіллі було доволі складним завданням. Враховуючи, що командири УПА, як і всі підпілляники, використовували псевдоніми, подати їх розлогу біографію зі службою в арміях іноземних держав, військовими вишколами, здобутим рівнем освіти, організаційним хистом та стажем перебування в підпільній організації, поки практично не можливо.

Першим та основним дослідженням, в якому висвітлено питання кадрового стану УПА й ОУН, залишається праця Петра Содоль. У ній, зокрема, фігурують і працівники ВШ ВО 3 “Лисоня”¹. У присвячених ВО УПА “Лисоня” збірниках документів та матеріалів, виданих видавництвом “Літопис УПА”, подано керівний склад ВО, а також Тернопільського обласного/Подільського крайового проводу. Проте біографічні дані командирів та керівників ВШ стосуються періоду лише з другої половини 1943 р. – їх діяльності в підпіллі². Військової референтури ОУН

¹ Содоль П. Українська Повстанча Армія, 1943–49. Довідник / П. Содоль. – Нью-Йорк: Пролог, 1994. – 199 с.; Содоль П. Українська Повстанча Армія, 1943–49. Довідник II / П. Содоль. – Нью-Йорк: Пролог, 1995. – 295 с.

² Літопис Української Повстанської Армії. – Торонто, 1989. – Т. 12: Третя подільська воєнна округа УПА (“Лисоня”) / [упоряд. Є. Штендера]. – С. 7–16; Літопис УПА. Нова серія. – Київ;

Подільського краю побіжно торкається в статті Ігор Марчук, але ця інформація фрагментарна та неповна³. Упродовж останніх років у вітчизняній історіографії появились окремі публікації з висвітленням біографій окремих командирів УПА, зокрема тих, які діяли у ВО З “Лисоня”⁴. Проте кадровий склад військового штабу цієї ВО залишається невідомим для загалу.

Основну джерельну базу цієї розвідки становлять матеріали українського підпілля, спогади та протоколи допитів заарештованих учасників боротьби, а також документи з Центрального державного архіву вищих органів влади й управління України (ЦДАВО), Галузевого державного архіву Служби безпеки України (ГДА СБУ), архіву Управління Служби безпеки України в Тернопільській області (УСБУ ТО), Державного архіву Тернопільської області (ДАТО) та архіву Центру досліджень визвольного руху (ЦДВР).

Борючись за здобуття Української самостійної соборної держави, ОУН упродовж усього свого існування ставила перед членами організації завдання військової підготовки для реалізації основних засад воєнної доктрини. Враховуючи, що воєнну округу “Лисоня” розпочали формувати на межі 1943–1944 рр., то варто згадати, що зі створенням у 1940 р. Тернопільського обласного проводу ОУН, який поширював діяльність на Чортківську, Бережанську, Золочівську та Тернопільську округи⁵, поряд із провідником області військовими справами керував організаційно-мобілізаційний референт. У червні 1940 р. провідником Тернопільської (згідно з документами ОУН – “Східної”) області призначено Костянтина Вальчика (“Олько”, “Сум”), який на цій посаді перебував до кінця осені⁶. Того ж року обласний провід очолив Юліан Гуляк (“Марко Токар”, “Шрам”) і перебував на посаді до приходу німецьких військ у 1941 р.⁷ Наступниками Юліана Гуляка були Василь Охримович, який у 1941 р. коротко очолював обласну управу, та Іван Шанайда (“Данило”, “Нестор”, “Ярослав”) – до створення Подільського краю⁸. Організаційно-мобілізаційними референтами обласного проводу в 1941 р. призначено Василя Івахіва (“Рос”, “Сонар”), який організував у смт. Поморяни, Золочівського р-ну Львівської обл. підстаршинську школу ОУН, шеф якої Осип Карачевський (“Свобода”, “Юзик”), ймовірно, виконував обов’язки заступника Василя Івахіва. На 1942 р. очолювати організаційно-мобілізаційну референтуру області

Торонто, 2012. – Т. 20: Воєнна округа УПА “Лисоня”. Документи і матеріали. 1943–1952 / [упоряд. С. Воляннюк]. – С. 685–709.

³ Марчук І. Ліквідація радянськими карально-репресивними органами Подільського крайового проводу ОУН (1945–1952) / І. Марчук // Український визвольний рух. – Львів, 2011. – 36. 15. – С. 191–214.

⁴ Мороз В. Повстанці Підгаєччини: маловідоме і невідоме / В. Мороз // Підгайці та Підгаєччина. – Тернопіль: Терно-граф, 2012. – С. 246–249; Воляннюк С. Омелян Польовий – “Остап” / С. Воляннюк. – Торонто; Львів: Літопис УПА, 2013. – 128 с. – (Серія “Події і люди”; кн. 24).

⁵ Шпіцер В. Крайовий провідник Володимир Тимчій – “Лопатинський” / В. Шпіцер, В. Мороз. – Львів: Афіша, 2004. – С. 116.

⁶ Роман Шухевич у документах радянських органів державної безпеки (1940–1950) / [загал. ред. В. Сергійчук]. – Київ: ПП Сергійчук М. І, 2007. – Т. 1. – С. 151–152.

⁷ Мизак Н. За тебе, свята Україно. Бучацький повіт у визвольній боротьбі ОУН, УПА / Н. Мизак. – Чернівці, 2007. – Кн. 4. – С. 138–139, 155.

⁸ Галузевий державний архів Служби безпеки України (далі – ГДА СБУ). – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 64. – Арк. 192; Сергійчук В. Український здви́г: Поділля. 1939–1955 / В. Сергійчук. – Київ: Українська Видавнича Спілка, 2005. – С. 57–64; Літопис УПА. Нова серія. – Т. 20 ... – С. 652.

призначено командирів “Анса” та Юрія Барана⁹. У період створення та діяльності Української народної самооборони (УНС) в 1943 р. обов’язки організаційно-мобілізаційного референта обласного проводу й організатора УНС на Тернопільщині виконував Дмитро Росоловський (“Чугайстир”, “Чубенко”). У жовтні 1943 р. обласним командиром УНС призначено Омеляна Польового (“Остап”, “Шухай”). Ймовірно, тоді ж відбувся поділ на військову та організаційно-мобілізаційну референтури в обласному проводі ОУН¹⁰.

Провід ОУН, засідання якого відбулося 5 грудня 1943 р., прийняв рішення розширити дії повстанської армії на територію Галичини та сформувати на базі УНС військово-територіальну одиницю – УПА-“Захід”, першим командиром якої призначено організатора УНС Олександра Луцького (“Андрієнко”, “Беркут”)¹¹. У грудні 1943 – січні 1944 рр. на основі УНС Тернопільської області створена воєнна округа “Лисоня” з порядковим номером 3 (ВО (П) 3 “Лисоня”), яку під псевдо “Остап” очолив обласний військовий референт Омелян Польовий (у документах за листопад 1944 – квітень 1945 рр. інколи фігурує число (V) 5)¹². Інструкція крайового військового штабу (КВШ) УПА-“Захід” ч. 1 від 1 лютого 1944 р. визначала основні засади праці та підпорядкування командирів воєнних округ не тільки КВШ у військових справах, а й обласним провідникам ОУН – у політичних і теренових, та взаємовідносини з іншими референтурами¹³. У наказі КВШ УПА-“Захід” ч. 2 від 1 лютого 1944 р. зазначалося, що від 23 січня 1944 р. впроваджується схема побудови військових штабів ВО з розбудовою шести основних відділів. Окремі відділи штабу очолюють їх начальники, які підпорядковуються начальникові штабу. Командир ВО може мати при собі ад’ютанта та спеціальний відділ інспекторів чи відпоручників військового штабу¹⁴. Згідно з інструкцією КВШ УПА-“Захід” ч. 2 від 6 лютого 1944 р. організація військового штабу ВО, його відділів, підвідділів та відтинків повинна закінчитися 30 квітня 1944 р. Для реалізації цього завдання інструкція рекомендувала стягнути з теренової сітки усіх військовиків і вибрати між ними фахівців¹⁵.

Як зазначалося, першим командиром ВО 3 “Лисоня” призначено Омеляна Польового. До введення у склад Тернопільського обласного проводу він із травня 1943 р. командував вишкільним куренем УНС “Кривоніс І” у Дрогобицькій обл. ОУН. У члени ОУН вступив у 1932 р., упродовж вересня–листопада 1939 р. – провідник повітової ексекутиви Зборівщини. Восени перейшов у німецьку зону окупації і за наказом ОУН до квітня 1940 р. навчався в німецькій поліційно-розвідувальній школі в м. Закопане (сучасна Польща), а згодом, у 1940–1941 рр., очолював канцелярію (штаб ОУН у м. Краків) колишніх політичних в’язнів в Українському комітеті допомоги біженцям і полоненим. Для здобуття вишколу та військового досвіду у травні 1941 р. направлений в “Легіон ім. Степана Бандери” (“Спеціальний відділ «Нахтігаль»”) Дружин українських націоналістів (ДУН). Із

⁹ Архів Центру дослідження визвольного руху (далі – Архів ЦДВР). – *Чижевський В.* Організація військової праці ОУН. (Машинопис) / В. Чижевський. – С. 1–4.

¹⁰ *Волянук С.* Омелян Польовий – “Остап” ... – С. 25, 27–28.

¹¹ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 62. – Арк. 94.

¹² *Волянук С.* Омелян Польовий – “Остап” ... – С. 29.

¹³ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 62. – Арк. 98.

¹⁴ Там само. – Арк. 95, 98.

¹⁵ Там само. – Арк. 100.

розформуванням ДУН служив у 201 батальйоні охоронної поліції в Білорусії, де здобув перший підстаршинський ступінь – старший десятник. Після демобілізації, в кінці 1942 р., від проводу ОУН частини отримав старшинський ступінь четар (хорунжий). Повернувшись у Зборівщину на початку 1943 р., Омелян, за його ж спогадами, був призначений військовим референтом ОУН в Тернопільській обл. Згодом посадові обов'язки передав Дмитрові Росоловському, бо Провід ОУН залучив його до розбудови УНС на Дрогобиччині. Очоливши ВО 3 “Лисоня”, Омелян Польовий починає формувати військовий штаб воєнної округи, де передовсім використав членів окружних військових команд, які очолили одні з найважливіших відділів штабу. Про створення УПА в області, підготовку стрільців та бойові дії проти німецьких частин, а також про плани подальшої діяльності Омелян Польовий як військовий референт обласного проводу та командир округи “Лисоня” звітував весною 1944 р. у с. Тростянець Бережанського р-ну на засіданні обласного проводу ОУН Тернопільщини Іванові Шанайді¹⁶.

У першій половині 1944 р. для охорони обласного проводу та військового штабу, які практично упродовж німецької окупації діяли разом, згідно з протоколом допиту Михайла Осадца, була створена в Бережанській окрузі ОУН сотня під командуванням “Володька”¹⁷.

Посаду начальника (шефа) штабу ВО прийняв Володимир Якубовський (“Бондаренко”, “Стрийський”), який навчався в кадетській школі у Варшаві та закінчив її зі ступенем підхорунжого. У повідомленні про смерть В. Якубовського, виданому в підпіллі у 1948 р., зазначалося, що він продовжив навчання “у летунській школі, по відбутті якої був приділений, як підпоручник-пілот до летунського полку у Львові. По однорічній службі його усунено з війська тому, що нехотів, мимо категоричних домагань польського військового командування, змінити української національності...”¹⁸. За іншими даними, під час німецько-польської війни 1939 р. В. Якубовський перебував на посаді коменданта військового аеродрому в м. Познань, а після закінчення військових дій повернувся у м. Залізці Зборівського р-ну, де легалізувався перед радянською адміністрацією та влаштувався в місцеве поштове відділення і працював до приходу німецьких військ у 1941 р.¹⁹. У 1942 р. призначений членом повітової військової команди (ПВК) ОУН Зборівщини, а в 1943 – окружним організаційно-мобілізаційним (військовим) референтом Бережанщини. Варто зазначити, що в цитованому повідомленні про смерть посаду начальник штабу ВО 3 “Лисоня” В. Якубовський прийняв у грудні 1943 р. Проте з аналізу тогочасних документів УПА відомо, що наприкінці січня 1944 р. штаб ВО організував підстаршинську школу під його командуванням, а перебування на посаді окружного військового референта фіксується ще в березні. Ідентифікація В. Якубовського як члена штабу в документах фіксується з початком квітня 1944 р. Тому можна припустити, що у згаданий період (грудень–березень) ВШ ВО 3 “Лисоня” тільки формувався, а посаду начальника штабу запропоновано “Бондаренкові”²⁰.

¹⁶ Волянюк С. Омелян Польовий – “Остап” ... – С. 18, 20–22, 25–26, 34.

¹⁷ Можливо, правильний псевдонім командира охоронної сотні – “Влодок”. ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 1. – Арк. 18–19.

¹⁸ Державний архів Тернопільської області (далі – ДАТО). – Ф. 3472. – Оп. 1. – Спр. 45. – Арк. 3.

¹⁹ Волянюк С. Омелян Польовий – “Остап” ... – С. 31.

²⁰ Літопис УПА. Нова серія. – Т. 20 ... – С. 452, 552, 565.

Оперативний (I) відділ військового штабу очолив Лярій Лютий (“Дяченко”, “Роман”), колишній підстаршина польської армії. Після проголошення Акту відновлення Української держави у Львові 30 червня 1941 р. брав участь в організації підстаршинської школи в Поморянах. Ймовірно, в 1941 р. районний провідник ОУН Перемишлянщини, а наприкінці 1942 р. призначений повітовим військовим референтом Зборівщини. Конкретніших біографічних відомостей не виявлено. Проте відомо, що упродовж 1943 р. І. Лютий виконував обов’язки окружного організаційно-мобілізаційного (військового) референта ОУН Тернопільщини²¹. Згідно з даними, поданими у протоколі допиту Євгена Липового д’Бакші, переведення “Дяченка” у штаб з посади окружного військового референта відбулося наприкінці грудня 1943 р.²² За даними хроніки сотні “Буйні”, І. Лютий в січні 1944 р. у складі делегації від окружного проводу вітав із Різдвяними святами стрільців УПА в с. Козівка Тернопільського р-ну, а наприкінці лютого цього ж року очолив курінь у складі сотень “Буйні” та “Рубачі”²³. Як співробітник штабу І. Лютий у документах фігурує з початку квітня 1944 р.²⁴

Начальником розвідного (II) відділу призначений Іван Яцишин (“Беркут”, “Гордієнко”). Командував бойовою групою ОУН на Бережанщині під час повстання проти Польщі в часі німецько-польської та радянсько-польської війни 1939 р.²⁵ Згідно з даними протоколу допиту Михайла Польового, Іван Яцишин у 1939 р. легалізувався перед радянською адміністрацією і займався за дорученням райспоживспілки м. Бережани організацією маслозаводу, а також продовжував виконувати обов’язки станичного провідника ОУН у с. Лісники Бережанського р-ну. З початком арештів членів ОУН І. Яцишин таємно переходить кордон та зупиняється в м. Краків. З початком німецько-радянської війни в 1941 р. перебуває при німецьких військових частинах як перекладач. Дійшов із німецькою армією до м. Кременчук Полтавської обл., звільнений зі служби, а в кінці 1942 р. прибув у м. Бережани. У червні 1943 р. обіймав посаду провідника ОУН в м. Бережани, згодом очолив розвідчу референтуру обласного проводу ОУН Тернопільщини²⁶. Варто зазначити, що перебуваючи у Кракові, в 1939 р. І. Яцишин подав документи для вступу на заочну форму навчання медичного факультету Українського техніко-господарського інституту в Подебрадах (сучасна Чехія). Ймовірно, через військові дії та участь у розбудові ОУН, згодом УПА, навчання так і не закінчив²⁷. Член Тернопільської ПВК Володимир Качунь (“Бульба”, “Сич”) свідчив, що у с. Чорторія (зараз с. Мироліубівка) Тернопільського р-ну в десятих числах лютого 1944 р. зустрівся з обласним провідником розвідки “Гордієнком”, від якого одержав інструкції на час стабілізації фронту. У свідченнях

²¹ Літопис Української Повстанської Армії. – Т. 12. – С. 149, 295–296; *Волянук С.* Омелян Польовий – “Остап” ... – С. 32.

²² Літопис Української Повстанської Армії. – Торонто; Львів, 2006. – Т. 43: Боротьба з агентурою: Протоколи допитів Служби Безпеки ОУН в Тернопільщині 1946–1948. – Кн. 1 / [упоряд. П. Потічний]. – С. 460, 464.

²³ Літопис УПА. Нова серія. – Т. 20 ... – С. 401–402.

²⁴ Літопис УПА. Нова серія. – Київ; Торонто, 2008. – Т. 12: Воєнна Округа “Буг”. Документи і матеріали. 1943–1952. – Кн 1 / [упоряд.: В. Мороз, О. Вовк]. – С. 482.

²⁵ *Волянук С.* Омелян Польовий – “Остап” ... – С. 32.

²⁶ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 4. – Арк. 230.

²⁷ *Мороз В.* Особові справи студентів як джерело вивчення Українського визвольного руху / В. Мороз // Український визвольний рух. – Львів, 2011. – Зб. 15. – С. 190.

Володимира Качуня є згадка, що в лютому 1944 р. у зв'язку з наближенням фронту в Тернопільській окрузі мала відбутися “обласна конференція військовиків”, однак через швидке наближення фронтової лінії її не вдалося провести²⁸.

Відділ тилу (постачання) (III) військового штабу ВО 3 “Лисоня”, згідно із спогадом О. Польового, перебрав “Шершень” – колишній вчитель²⁹. Ймовірно, в цьому спогаді мається на увазі Дмитро Пархуць, уродженець с. Лучинці Рогатинського р-ну Івано-Франківської обл., який у міжвоєнний період закінчив гімназію і працював вчителем у Рогатинській торгівельній школі, де розбудовував клітини ОУН. Згодом вступив на навчання в Ягеллонський університет (м. Краків), де очолив правничу секцію Української студентської громади. У 1941 р. повернувся на Рогатинщину і продовжував працювати відповідно до завдань ОУН. У квітні 1944 р. виступив з промовою перед сотнею “Сіроманці”, яку відправляли в рейд територією Львівської воєнної округи “Буг”. У вересні 1945 р. при переході р. Гнила Липа біля с. Бабухів Рогатинського р-ну його важкопоранено, через що згодом помер³⁰.

Начальником організаційно-персонального (IV) відділу призначено обласного організаційно-мобілізаційного референта ОУН Тернопільщини Дмитра Росоловського, про якого мовилося вище. Походив із с. Чесники Рогатинського р-ну Івано-Франківської обл., наприкінці 1930-х років став членом “Юнацтва” ОУН³¹. Військовий референт ОУН Західних українських земель (ЗУЗ) Лука Павлишин (“Вовк”, “Климчук”) у спогаді, критикуючи антивійськову діяльність крайового проводу, наводить дані, що стосуються, ймовірно, Дмитра Росоловського: “Не дивно, що військове навчання велося погано. Обласним Тернопільським військовиком, наприклад, був призначений хлопець, що мав двадцять один рік і не служив ще у жодному війську. Йому ж належало, в разі потреби, командувати дивізією чи корпусом. Не сильніші за знаннями та досвідом були й інші обласні [військові] референти.”³². За даними П. Мірчука та Л. Шанковського командир “Чугайстир” на межі 1943–1944 рр. був організатором та командиром сотні “Рубачі”³³.

Політично-виховна робота у ВО 3 “Лисоня” до травня 1944 р., виходячи зі звітів, не велась на належному рівні, проте зі створенням політвиховного (VI) відділу при військовому штабі його члени приступили до розгортання політвиховного апарату. Розбудовувати політвиховний відділ доручено Бережанському окружному

²⁸ Літопис Української Повстанської Армії. – Торонто; Львів, 2006. – Т. 44: Боротьба з агентурою: Протоколи допитів Служби Безпеки ОУН в Тернопільщині 1946–1948. – Кн. 2 / [упоряд. П. Потічний]. – С. 269.

²⁹ Грещук Г. Як “поставала” УПА на Тернопіллі. Спогади командира Третьої ВО “Лисоня” групи повстанських військ УПА-Захід поручника “Остапа” (Омеляна Польового) / Г. Грещук // Тернопіль вечірній. – 1992. – 14 жовтня.

³⁰ Рогатинці в боротьбі за волю / [упоряд. В. Мельник]. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2005. – С. 494–495, 501–502; *Новицька Ю.* Українські студентські організації в Кракові за часів Австро-Угорської монархії та Другої Речі Посполитої / Ю. Новицька // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія “Історія. Економіка. Філософія”. – 2009. – № 15. – С. 1–28.

³¹ Літопис УПА. Нова серія. – Т. 20 ... – С. 703.

³² Щеглюк В. “Як роса на сонці”. Політичний роман-хроніка, написаний на основі спогадів колишнього діяча ОУН–УПА Л. С. Павлишина / В. Щеглюк. – Львів, 1992. – С. 92.

³³ *Мірчук П.* Українська Повстанська Армія. 1942–1952 / П. Мірчук. – Мюнхен: Ціцero, 1953. – С. 245; *Шанковський Л.* УПА на Підгаєччині (Причинки до історії В.О. ч. III “Лисоня”) / Л. Шанковський // Підгаєцька земля: історико-мемуарний збірник. – Дітройт: Головний комітет підгайчан, 1980. – С. 258.

референту пропаганди ОУН Іванові Гуменюку (“Архип”, “Сум”), який у травні 1944 р. приступив до виконання обов’язків³⁴. У звіті редакційно-видавничого осередку “Зелений гай” (Головний осередок пропаганди ОУН) “Архип” на посаді політвиховника ВО “Лисоня” фігурував вже наприкінці травня 1944 р.³⁵. На цій посаді І. Гуменюк організував школу (курси) для політвиховників УПА, яка тривала з червня по липень 1944 р., а згодом, у вересні, для стрільців УПА розпочав випуск військово-політичного часопису “Голос УПА”³⁶. Петро Кекіш (“Роман”) згадував, що на Бережанщині при штабі О. Польового діяли спільно обласна референтура пропаганди, яку очолював Йосип Поздик (“Євген”), та військова, яку очолював Іван Гуменюк (“Сум”): “Обі групи часто виїжджали на села і виступали на мітингах, різних святкуваннях та всяких інших зібраннях. Їздили і по сотнях і там проводили всякі лекції і бесіди, знайомили стрільців з подіями на Україні і в світі. Військова референтура [пропаганди] була тісно зв’язана з радіо пунктом. Систематично кожного дня хтось один з тої служби приходив до радистів, вислуховував по радіо чергову інформації з багатьох країн і знайомив з нею штаб. Тут ця інформація опрацьовувалася і відтак розповсюджувалась по сотн[ях], а при нагоді і по окружних селах”³⁷.

За згаданою інструкцією КВШ УПА-“Захід” ч. 2 від 6 лютого 1944 р. такі відділи штабу, як розвідчий, тилу, організаційно-мобілізаційний та вишкільний, треба розбудувати, бо вони повинні мати у своєму складі ще підвідділи та відтинки: **розвідчий** – більшовицький, польський, німецький, український, господарчий та політичний відтинки; відділ **тилу** – озброєння, виряду, харчовий, транспорту, санітарний, ветеринарний і механічно-технічний; **організаційно-мобілізаційний** відділ – організаційний, персональний, мобілізаційний та зв’язку; **вишкільний** – піхоти, кавалерії, артилерії (легкої, протитанкової, протиповітряної), зв’язку, видавничий і тиловий³⁸. Але чи розбудовували ці відділи на сьогодні невідомо, адже основними причинами, які заважали формуванню ВШ ВО, були передовсім підпільні умови діяльності, постійні переміщення членів штабу, брак військових кадрів та різкий і водночас затяжний перехід німецько-радянського фронту з лютого по липень 1944 р.

Не виявлено даних щодо вишкільного (V) відділу військового штабу. Попри всю його організаційну діяльність, невідомо, хто саме керував ним та названими підвідділами. Відомо, що штаб ВО 3 “Лисоня” пробував організувати артилерійські, кінні відділи та підрозділ бронемашин, а також відомо, що упродовж 1944–1945 рр. відбувалися випуски підстаршинських шкіл. Можливо, що через брак старшин ці посади були вакантними або об’єднувалися під спільним керівництвом інших членів штабу.

Варто відзначити, що при військовому штабі, ймовірно, вводилася посада секретаря. Зі створенням ВШ на неї призначили Романа Брунця (ймовірно, “Бродяга”), який в 1941 р., ймовірно, був членом повітового проводу Бережанщини та

³⁴ Літопис УПА. Нова серія. – Т. 20 ... – С. 347; Волянук С. Омелян Польовий – “Остап” ... – С. 32.

³⁵ Мороз В. Підпільна Українська Інформаційна Служба / В. Мороз // Народознавчі зошити. – 1999. – Зош. 1(25). – С. 69.

³⁶ Літопис УПА. Нова серія. – Т. 20 ... – С. 348–354, 363.

³⁷ Кекіш П. По свіжих слідах минулого / П. Кекіш. – Тернопіль: Збруч, 1993. – С. 25–26.

³⁸ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 62. – Арк. 100.

якого заарештовувала німецька поліція³⁹. У зізнанні Р. Брунець свідчив, що з приходом німецьких військ закінчив середню школу в Бережанах, а згодом, до жовтня 1942 р. працював продавцем у магазині взуття. Опісля покинув роботу і переїхав до Львова до родичів, де його спіймала німецька поліція і вивезла на працю у глиб Генерал Губернаторства. Працював сторожем військових магазинів у м. Седльце, Радом, Варшаві (сучасна Польща) тощо. Пішов у лютому 1944 р. у відпустку і до праці більше не повернувся, а в березні перейшов у лави УПА, де став секретарем при штабі ВО “Лисоня”. У травні 1944 р. переведений у склад інструкторів при підстаршинській школі⁴⁰. Також за неперевіреними даними відомо, що особистим писарем командира ВО 3 “Лисоня” був Степан Фуглевич із с. Боршів Перемишлянського р-ну Львівської обл.⁴¹

Необхідно зазначити, що всі члени ВШ ВО 3 “Лисоня” брали участь у керівництві військовими підрозділами армії. Так, командир воєнної округи Омелян Польовий у липні–вересні 1944 р. командував куренем та загonom УПА і 27 вересня отримав поранення в бою біля хутора Альбанівка, що належить до с. Нетерпинці Зборівського р-ну. Володимир Якубовський у травні 1944 р. очолив курінь, у липні – групу, з якою рейдував територією ВО 4 “Говерля”, а наприкінці вересня очолив загін групи “Лисоня”, де виконував обов’язки шефа штабу та заступника командира. І. Лютий на чолі куреня проводив рейди по терені ВО “Лисоня” та спільно з В. Якубовським докладали значних зусиль для формування нових підрозділів УПА. Іван Яцишин із липня по жовтень 1944 р. також рейдував з куренем південною частиною воєнної округи. Іван Гуменюк поряд із діяльністю у штабі упродовж липня–вересня 1944 р. виконував обов’язки політвиховника в курені та загоні командира “Остапа”. Роман Брунець у липні–серпні 1944 р., ймовірно з частиною підстаршинської школи, перебував при курені “Бондаренка”, а з 12 вересня переведений інструктором у новосформовану сотню “Риболовці”. 9 січня 1945 р. потрапив у полон та пішов на співпрацю, за що у вересні знищений СБ ОУН⁴².

Незважаючи на проведену організаційну та військову діяльність військового штабу на території воєнної округи, обласний провід ОУН Тернопільщини у звіті від 5 вересня 1944 р. констатував: “Звіт про роботу ВШ ВО не одержано. На основі власних спостережень та думок провідних членів можна ствердити, що військова справа... не поставлена на належному рівні. Це докладно виказалось при переході фронту, що дозволяє нам сьогодні висловитися більш об’єктивно про дійсний стан наших досягнень у військовій ділянці...”⁴³.

Роботу військового штабу ВО 3 “Лисоня” та діяльність обласного проводу ОУН у жовтні–листопаді 1944 р. перевіряли крайовий провідник ОУН ЗУЗ Роман Кравчук (“Петро”), військовий референт цього проводу та командир УПА-“Захід” Василь Сидор (“Конрад”, “Шелест”) і керівник політвиховного відділу

³⁹ Савчук В. За світлом ідеї / В. Савчук // Бережанська гімназія. Сторінки історії. Ювілейна книга / [упоряд. і ред. Н. Волинець]. – Бережани; Тернопіль: “Джура”, 2007. – С. 523.

⁴⁰ Архів управління Служби безпеки України у Тернопільській області (далі – Архів УСБУ ТО). – Ф. 6. – Інв. ж. 9. – Спр. 18210. – Арк. 4–5.

⁴¹ Воляннюк С. Омелян Польовий – “Остап” ... – С. 33.

⁴² Архів УСБУ ТО. – Ф. 6. – Інв. ж. 9. – Спр. 18210. – Арк. 5; Літопис УПА. Нова серія. – Т. 20... – С. 688, 690, 697, 701, 708–709.

⁴³ Там само. – С. 621.

КВШ УПА-“Захід” Петро Федун (“Волянський”). Зокрема двоє останніх 3 жовтня 1944 р. приймали присягу відділів УПА на вірність Україні у слов’ятинському лісі. У листопаді провідників референтур обласного проводу викликали на нараду в ліс поблизу с. Криве Козівського р-ну. Нарада відбувалася упродовж трьох днів за участю представників крайового проводу ОУН. Військову референтуру ОУН області та командування ВО 3 “Лисоня” на зібранні представляв Володимир Якубовський, адже Омелян Польовий перебував в цей час на лікуванні і чекав подальших розпоряджень командування УПА-“Захід”, оскільки Василь Сидор відсторонив його від обов’язків командира ВО 3 “Лисоня”⁴⁴.

У 1945 р. військовий штаб ВО 3 “Лисоня” зазнав значних змін. Командування воєнною округою замість О. Польового, якого у квітні 1945 р. перевели у КВШ УПА-“Захід”, прийняв колишній Тернопільський обласний, а з листопада 1944 р. Подільський крайовий провідник ОУН Іван Шанайда (“Степанович”, “Степанівський”). Як зазначається у повідомленні про смерть І. Шанайди: “Він перейшов величний ріст – Він від 17 років член Організації, 1935 р. районний провідник ОУН Бережанщини, в 1940 р. повітовий Скалатщини, в 1941 р. окружний Тернопільщини, в 1942 р. Обласний Тернопільської області і врешті, в 1944 р. Краєвий Провідник [Подільського краю]...”⁴⁵. Варто наголосити, що “Степанович”, підписуючи документи штабу Подільської ВО 3 “Лисоня” спільно з начальником штабу Володимиром Якубовським, як командир ВО не виконував обов’язків військового референта крайового проводу⁴⁶. Фактично, всією військовою працею у краї керував В. Якубовський.

Для прикладу, радянські органи констатували, що 8 вересня 1945 р. у лісовому масиві на межі між Кременецьким і Вишневецьким р-нами виявлена криївка, в результаті облави у ній застрілився сотенний “Крига” та потрапив у полон сотенний політвиховник Олександр Ухневич (“Сашенько”). При них виявлено призначені на ці посади документи за підписом шефа штабу 3 ВО “Бондаренка” з повідомленням, що їм обом присвоєно старшинські ступені хорунжих. Скерувувались вони до командира тактичного відтинка (ТВ) “Північ” Василя Шепети (“Чорний”)⁴⁷.

Начальника оперативного (І) відділу військового штабу І. Лютого після невдалого наступу на районний центр Козова 28 серпня 1944 р., де отримав поранення, та розгрому проти ночі на 5 вересня куреня новобранців під с. Вулька Бережанського р-ну, звільнено від обов’язків курінного. Проте в повстанських документах є згадка, що І. Лютий весною знову виконував обов’язки курінного, а наприкінці березня 1945 р. передав підрозділ Богданові Федіку (“Крук”)⁴⁸. Омелян Польовий згадував, що “Роман” у квітні 1945 р. був учасником наради, яка відбувалася у с. Бишки Козівського р-ну за участі командира УПА-“Захід” Василя Сидора, командира ВО “Буг” Василя Левковича (“Вороний”, “Чернець”) та членів штабу ВО “Лисоня”⁴⁹. Ймовірно, після цієї наради І. Лютого звільнено з УПА. Відтак повернувся додому, де самотужки переховувався в підпіллі, а 23 серпня 1950 р.

⁴⁴ ГДА СБУ. – Ф. 6. – Спр. 75075 ФП. – Т. 2. – Арк. 98–103; Волянук С. Омелян Польовий – “Остап” ... – С. 50.

⁴⁵ Архів УСБУ ТО. – Ф. 6. – Інв. ж. 9. – Спр. 1074, пакет 1. – Арк. 168а.

⁴⁶ Літопис УПА. Нова серія. – Т. 20 ... – С. 66, 652, 704, 708.

⁴⁷ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 69. – Арк. 46.

⁴⁸ Літопис УПА. Нова серія. – Т. 20 ... – С. 482, 506, 560, 627–629.

⁴⁹ Волянук С. Омелян Польовий – “Остап” ... – С. 51.

загинув у бою під час облави на с. Віцинь (зараз с. Смереківка) Перемишлянського р-ну Львівської обл.⁵⁰

У цих спогадах мовиться й про Григорія Голяша (“Бей”) як члена військового штабу ВО “Лисоня”. У протоколі допиту Г. Голяш свідчив, що, дезертирувавши з дивізії СС “Галичина”, влітку 1944 р. приїхав у с. Бишки Козівського р-ну, де у вересні відновив зв’язок з обласним провідником Тернопільщини Іваном Шанайдою, який “доручив [йому] вести військову підготовку”, а на весні 1945 р. призначив організаційним референтом обласного проводу⁵¹. На цей момент не виявлено документів, які б могли підтвердити чи спростувати таке твердження.

Наказом по військах УПА-“Захід” ч. 12 від 28 квітня 1945 р. розформовано розвідний (II), тиловий (III) відділи військових штабів та не діяльні спроможні військові підрозділи. Також цим наказом ліквідовано організаційно-мобілізаційні референтури, а їх працівників розподілено по відділах УПА⁵².

Керівник організаційно-персонального (IV) (мобілізаційного) відділу Дмитро Росоловський відповідно до наказу ВО З “Лисоня” від 30 січня 1945 р. одержав доручення очолити третю групу (ймовірно, Тернопільську) військ згідно з внутрішнім військово-територіальним устроєм ВО. Командування ВО “Лисоня” не мало інформації про те, що “Чубенко” загинув у бою 24 січня 1945 р. під час облави в с. Козівка Тернопільського р-ну. Згодом виконувачем обов’язків начальника IV відділу ВШ призначили Івана Яцишина, який, ймовірно, упродовж лютого-квітня 1945 р. (до ліквідації розвідного (II) відділу) поєднував працю у двох відділах у штабі⁵³. Про діяльність “Гордієнка” та особисту зустріч із ним у с. Великі Чорнокінці Чортківського р-ну залишив спогад командир сотні Костянтин Гіммельрайх (“Шелест”, “Кий”), призначений командиром “над колишнім загonom” Ярослава Білинського (“Бистрий”, “Сумний”): “...зустріли начальника мобілізаційного відділу Третьої тернопільської воєнної округи УПА «Гордієнка». Цей начальник мобілізаційного відділу таки досить порядно здивував мене, прибувши на зустріч саньми панського типу, закутаний по самі вуха в хутряну шубу та в шапці архаїчного стилю. Проте «Гордієнко» виявився дуже симпатичною людиною, не дивлячись на свій алябоярський вигляд. Він відразу поінформував мене, що з решток загону «Бистрого» навряд чи вдасться сформувавши бодай порядну сотню...”⁵⁴.

З травня по 15 липня 1945 р. І. Яцишин виконував обов’язки командира ТВ “Південь”. 15 серпня 1945 р. учасник військової наради командирів ВО “Лисоня” у слов’ятинському лісі, ймовірно, ще як командир ТВ. На нараді були начальник штабу Володимир Якубовський, командир ТВ “Північ” Іван Кедюлич (“Довбня”), курінні командири – Петро Хамчук (“Бистрий”), Іван Матвій (“Левко”), Григорій Ковальчук (“Ворон”) та кілька сотенних командирів. Тоді ж ознайомлено коман-

⁵⁰ Літопис УПА. Нова серія. – Т. 20 ... – С. 697.

⁵¹ Літопис УПА. Нова серія. – Київ; Торонто, 2011. – Т. 15: Боротьба проти повстанського руху і націоналістичного підпілля: протоколи допитів заарештованих радянськими органами державної безпеки керівників ОУН і УПА. 1946–1952. – Кн. 2 / [упоряд.: С. Власенко, С. Кокін, В. Лозицький]. – С. 272–273.

⁵² ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 23. – Арк. 104.

⁵³ Літопис УПА. Нова серія... – Т. 20 ... – С. 62, 73, 703, 709.

⁵⁴ Літопис Української Повстанської Армії. – Торонто, 1987. – Т. 15: Кость Гіммельрайх: Спогади командира відділу особливого призначення “УПА-Схід” / [ред. Є. Штендера]. – С. 222.

дирів із рішенням Бюро Проводу ОУН та Головного військового штабу (ГВШ) УПА про розформування відділів УПА рівня група–курнінь та підпорядкування територіальним проводам ОУН. “Гордієнко” та “Довбня”, якого радянські органи помилково вважали членом штабу ВО “Лисоня”, на світанку 30 серпня 1945 р. потрапили в засідку біля с. Лісники Бережанського р-ну, де й загинули⁵⁵.

Івана Гуменюка в жовтні 1944 р. переведено у політвиховний (VI) відділ КВШ УПА-“Захід”, а на його місце призначено Ілярія Сказінського (“Крига”, “Богданович”), який з кінця червня 1944 р. добре зарекомендував себе на посаді політвиховника в курені Ілярія Лютого, а згодом, із 12 вересня – Дмитра Карпенка (“Лютий”, “Яструб”). Відомо, що І. Сказінський вступив у члени ОУН у лютому 1939 р. та під псевдо “Кутний” виконував обов’язки станичного в с. Мшана Зборівського р-ну до серпня 1941 р. Згодом, до червня 1942 р., – підрайонний провідник, а до кінця цього ж року – організаційний референт ОУН районного проводу. До серпня 1943 р. виконував обов’язки пропагандиста у Зборівському повітовому проводі, потім став заступником окружного референта пропаганди Бережанщини, а з червня 1944 – окружним референтом пропаганди⁵⁶. У звіті Бережанського окружного осередку пропаганди є згадка: “...з днем 22 серпня 1944 р. окр[ужний] провідник передав мені [Світозару (Микола Шаблій)] тимчасову керму Окр[ужного] осеред[ку] пропаганди на місце тимчасової неприсутнього дійсного її шефа др. Криги...”⁵⁷.

Від початку 1945 р. секретарем (машиністкою) при командиріві воєнної округи та начальникові штабу Володимирові Якубовському працювала Теодозія Гуляк, дівоче прізвище Підгайна (“Дарка”), дружина Юліана Гуляка. Загинула у криївці підчас облави 21 січня 1947 р. на хуторах с. Гаї Шляхтинецькі Тернопільського р-ну⁵⁸. У лютому 1945 р. співробітником штабу ВО 3 “Лисоня” призначили аптекаря при Українському червоному хресті (УЧХ) Тернопільської обл. ОУН Григорія Друля (“Луговий”, “Славко”), який з другої половини 1944 р. займався забезпеченням відділів УПА медичним персоналом та ліками⁵⁹. Зі звіту ВО 3 “Лисоня” від 8 лютого 1945 р. відомо, що санітарний (медичний) відділ штабу для кожного відділу розробив та розіслав книги стану ліків й обліку хворих⁶⁰.

Охоронець при організаційно-мобілізаційному відділі КВШ УПА-“Захід” Володимир Андрухів (“Андрій”, “Тур”) стверджував, що лікарем ВО 3 “Лисоня” призначено Костянтина Фенчина (“Каяф”), якого в січні 1945 р. арештували працівники НКВС. Дані В. Андрухіва підтверджує у свідченнях секретар ВШ ВО 3 “Лисоня” Роман Брунець. Щоправда, сам К. Фенчин при арешті вказав свою посаду як “окружний шеф медицини ОУН”⁶¹.

⁵⁵ Літопис УПА. Нова серія. – Т. 20 ... – С. 66, 650.

⁵⁶ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 92. – Арк. 2–5.

⁵⁷ ЦДАВО. – Ф. 3833. – Оп. 1. – Спр. 149. – Арк. 7.

⁵⁸ Літопис Української Повстанської Армії. – Торонто, 1985. – Т. 11: Тернопільщина: список упавших героїв української революції в боротьбі з московсько-більшовицьким окупантом за час від 13 березня 1944 р. до 31 грудня 1948 р. / [упоряд. Є. Штендера]. – С. 19.

⁵⁹ ГДА СБУ. – Ф. 6. – Спр. 75075 ФП. – Т. 2. – Арк. 71–73, 75–81, 85; *Содоль П.* Українська Повстанча Армія, 1943–49. Довідник II ... – С. 32.

⁶⁰ Літопис УПА. Нова серія. – Т. 20 ... – С. 265.

⁶¹ ГДА СБУ. – Ф. 2. – Оп. 89 (1951). – П. № 15. – Арк. 8; ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 3. – Арк. 204; Архів УСБУ ТО. – Ф. 6. – Інв. ж. 9. – Спр. 18210. – Арк. 7.

У наказі ГВШ УПА ч. 3 від 10 жовтня 1945 р. є згадка про присвоєння 31 серпня 1945 р. лікарю Богданові Савці (“Софрону”) старшинського ступеня сотника з локалізацією – лікар ВО “Лисоня”⁶². У цьому наказі, ймовірно, міститься помилка, яку підзвітні відділи КВШ УПА-“Захід” та ВШ ВО 3 “Лисоня” передрукували. Доктор “Софрон” восени 1944 р. був скерований з ВО 2 “Буг” у Бережанщину, де працював викладачем на курсах лікарів. Тоді ж з’явилася за його підписом санітарна інструкція ч. 1 від 11 жовтня 1944 р.⁶³. Із 1945 р. він працював над створенням посібників з медицини для УПА. Це свідчить про те, що його перевели на посаду лікаря у КВШ УПА-“Захід”⁶⁴. Малоймовірно, що з розформуванням референтур крайового проводу ЗУЗ, зокрема й УЧХ, його направили на Тернопільщину, де він після Григорія Друля, який потрапив у полон 2 травня 1945 р. очолив санітарний (медичний) відділ при військовому штабі ВО.

З другої половини 1945 р., згідно з радянськими документами, почотом начальника штабу ВО “Лисоня” командував “Грабар”, переведений з польової жандармерії сотні “Сірі Вовки” або куреня Петра Хамчука. У липні 1946 р. ліквідований підрозділом МВС у лісі біля с. Тростянець Бережанського р-ну⁶⁵.

При кінці 1945 р. у першій половині 1946 р. відділи ВО 3 “Лисоня” зазнали значних втрат як у командному, так і в лійному складі. Однією з причин була т. зв. “Зимова блокада”, що тривала з січня по квітень 1946 р. та проводилась у зв’язку із виборами до Верховної Ради СРСР⁶⁶. Поряд із цим, для виявлення та ліквідації поодиноких членів військового штабу ВО 3 “Лисоня” та команд ТВ заходами МВС у Тернопільській обл. 3 січня 1946 р. заведено агентурно-розшукову справу під криптонімом “Мертвець”⁶⁷.

26 березня 1946 р. командир воєнної округи УПА “Лисоня” та провідник Подільського краю ОУН Іван Шанайда з дружиною Юстиною загинули у криївці під час облави в с. Криве Козівського р-ну. Новопризначений крайовий провідник “Поділля” Осип Безпалко (“Андрій”, “Задорожний”), за відомими на сьогодні документами, не брав участь у роботі військового штабу, а Володимир Якубовський накази штабу підписував сам, при цьому зазначаючи попередню посаду – начальник штабу ВО. Керувати політвиховним (VI) відділом при штабі групи “Лисоня” продовжував Ілярій Сказінський. Посади зверхників інших відділів військового штабу ВО, очевидно, були вакантними⁶⁸.

З другої половини 1946 р. більшість підрозділів ВО “Лисоня” були розформовані, а стрільці, підстаршини та старшини відділів (сотень, чот) УПА вливалися до лав збройного підпілля ОУН, яке стало основною формою національно-визвольного руху спротиву в Україні. УГВР своїми рішеннями надала підпіллю певних ознак війська, тобто для членів підпілля введено ступені, поширено військові нагороди тощо. У зв’язку з цим, в серпні 1946 р. Ілярія Сказінського перевели до організаційного референта крайового проводу Івана Прокопишина (“Бурлан”), де

⁶² Літопис УПА. Нова серія. – Т. 20 ... – С. 142.

⁶³ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 61. – Арк. 42–43.

⁶⁴ Літопис УПА. Нова серія. – Т. 12 ... – С. 644–645.

⁶⁵ ГДА СБУ. – Ф. 2. – Оп. 89 (1951). – П. № 44. – Арк. 95.

⁶⁶ Літопис УПА. Нова серія. – Т. 20 ... – С. 67.

⁶⁷ ГДА СБУ. – Ф. 2. – Оп. 89 (1951). – П. № 44. – Арк. 10.

⁶⁸ Літопис УПА. Нова серія. – Т. 20 ... – С. 66–67, 69, 167, 179, 181, 186, 650–653.

доручили систематизувати у хронологічному порядку діяльність УПА на території Тернопільської обл. Так, підпілля створило на основі денних наказів та окремих описів боїв і рейдів низку історій військових підрозділів повстанської армії. У подальшому Лярій Сказінський з липня–серпня 1948 р. до жовтня 1949 р. працював організаційним референтом Чортківської округи, а в жовтні 1949 р. її очолив. На посаді окружного провідника перебував до арешту 2 травня 1951 р., а згодом, 28 жовтня 1951 р., у м. Чортків публічно був страчений через повішання⁶⁹.

На 1947 р. згідно зі вже згаданою справою “Мертвець” у розшуку перебували к-р ТВ “Південь” Петро Хамчук, начальник штабу Володимир Якубовський та Лярій Сказінський⁷⁰. Лев Шанковський у праці про причинки до історії УПА на Підгаєччині подає, що фактично ВО 3 “Лисоня” згідно з наказами ГВШ УПА перестала існувати 30 червня 1947 р. Інструкції для широкої реорганізації УПА й підпілля ОУН були схвалені ще у травні 1945 р., але запланованих заходів (демобілізації УПА, формування збройного підпілля за функційною, а не територіальною основою) неможливо було провести⁷¹. Цю тезу вважаємо помилковою, адже в наказах ГВШ УПА рішення про ліквідацію ВО 3 “Лисоня” не виявлено. Можна стверджувати, що діяльність відділів УПА та військового штабу групи “Лисоня” як самостійної військової одиниці фактично припинилися влітку 1947 р. зі смертю 17 червня біля с. Вівся Козівського р-ну під час прориву з облави Володимира Якубовського та 3 серпня в с. Теляче Підгаєцького р-ну під час бою у криївці Осипа Безпалка. У цей період розформовано та переведено у збройне підпілля останні військові підрозділи УПА ВО 3 “Лисоня”⁷².

У наказі головного командира УПА ч. 5 від 14 жовтня 1952 р. формальними командирами ВО “Лисоня” названі шеф штабу воєнної округи Володимир Якубовський та крайовий провідник Подільського краю Осип Безпалко⁷³.

У повідомленні про смерть О. Безпалка, виданого від імені Подільського крайового проводу та командування ВО “Лисоня”, хоч і не зазначалася участь у керівництві воєнної округи чи військовому штабі, проте названо основні здобутки в організаційній та військовій сферах. Так, щодо останньої зазначалося, що він з лютого 1940 р. на посаді окружного провідника ОУН Золочівщини активно розбудовував підпільну сітку ОУН та організував низку організаційних і військових вишкільних курсів, які підготували чималу кількість організаторів та військовиків, практично для всіх Північно-західних українських земель (ПЗУЗ)⁷⁴. У грудні 1939 – березні 1940 р. О. Безпалко перебував у Кракові та навчався у старшинській школі ОУН ім. Є. Коновальця, ймовірно, після закінчення якої значно активізував діяльність військової сітки Золочівщини⁷⁵. Із початком німецько-радянської війни в червні 1941 р. він спільно з похідними групами ОУН дістався Кіровоградщини та Донбасу, де активно розбудовував організацію. Із

⁶⁹ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 92. – Арк. 5; *Содоль П.* Українська Повстанча Армія, 1943–49. Довідник II ... – С. 87.

⁷⁰ ГДА СБУ. – Ф. 2. – Оп. 89 (1951). – П. № 44. – Арк. 10.

⁷¹ *Шанковський Л.* УПА на Підгаєччині (Причинки до історії В.О. ч. III “Лисоня”)... – С. 264.

⁷² Літопис УПА. Нова серія. – Т. 20 ... – С. 687, 708.

⁷³ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 61. – Арк. 208–209.

⁷⁴ *Марчук І.* Ліквідація радянськими карально-репресивними органами Подільського крайового проводу ОУН (1945–1952) ... – С. 204.

⁷⁵ Літопис УПА. Нова серія. – Київ; Торонто, 2012. – Т. 21: Ярослав Старух. Документи і матеріали / [упоряд. В. Мороз]. – С. 73.

цитованого повідомлення про смерть відомо, що з 1942 р. О. Безпалко призначили обласним провідником на терені Кіровоградщини. У Чигиринщині (Холодноярщині) й Уманщині створив добре вишколену мережу ОУН, яка керувала всіма виступами й акціями проти німецької влади. У підпільній брошурі ОУН “Книга фактів терору німецьких і большевицьких окупантів...” зазначалося, що влітку 1943 р. “в містах Слов’янськ, Краматорськ та ін. німці, повернувши, перевели арештування українських самостійників за те, що перед їх відворотом були розкинені самостійницькі листівки... рівно ж [арештували] одного з організаторів українського самостійницького руху в Донбасі «Остапа» [Осип Безпалко]. Арештованих вивезли до Горлівки. Тут «Остап», по невдихх намаганнях утечі, таки вирвався з тюрми при допомі місцевої дівчини-революціонерки у обоє добилися у Холодноярщину, де «Остап» зайнявся організацією відділів УПА”⁷⁶. У другій половині 1943 р. О. Безпалко введений у краєвий провід Південно-східних українських земель (ПСУЗ). Він зайнявся формуванням перших військових підрозділів УПА. Б. Чорномаз подає, що діяльність “Остапа” на Уманщині фіксується ще осінню 1944 р.: “Опинившись на території Румунії, якимось чином, використовуючи зв’язки ОУН з румунськими льотчиками перелетів фронт і мав на меті приземлитися на парашуті десь в районі Умані. Але пілот трохи помилився...”⁷⁷. Осип Безпалко з невідомим товаришем приземлилися неподалік Кіровограда. Під час приземлення від удару злавав ногу. За тиждень обоє дісталися до уманських підпільників, а 17 жовтня 1944 р. вирушили, ймовірно, в Західну Україну. Також необхідно зазначити, що О. Безпалко за розбудову підрозділів УПА та мережі ОУН на території Центральної України одержав, ймовірно, від командування УПА старшинський ступінь поручника. У ВО 3 “Лисоня” ні один військовий командир, ні член ВШ чи командир ВО не розпочинав діяльності з таким високим старшинським ступенем⁷⁸.

Починаючи з 1948 р., керівництво Подільського краю від імені УПА, а саме ВО 3 “Лисоня”, формально вирішувало питання про нагородження підпільників та підвищення їх у ступенях. Вже в пізнішому наказі ГВШ УПА ч. 2 від 3 вересня 1949 р. зазначено, щоби з кінцем 1949 р. тимчасово припинити діяльність усіх підвідділів і штабів УПА, а для введення списків піднесених у ступенях та відзначених нагородами залишити представників організаційно-персонального (мобілізаційного) відділу (IV) ГВШ УПА⁷⁹. Відповідно, чи залишалися працівники організаційно-персонального відділу у воєнних округах УПА, наразі не встановлено.

Фактично в 1947–1950 рр. обов’язки командира ВО “Лисоня” виконував провідник Подільського краю Василь Бей (“Гулий”, “Улас”, “Вадим”), який від червня 1945 до 1947 р. очолював крайову референтуру пропаганди ОУН Подільського краю. З наявної інформації відомо, що В. Бей у 1941 р. навчався в підстаршинській школі ОУН у Поморянах. Під час навчання в Бережанській гімназії у 1942 р. обійняв пост повітового провідника “Юнацтва” Підгаєччини, а відтак окружного провідника “Юнацтва” Бережанщини. Згодом обіймав пост обласного референта “Юнацтва” ОУН

⁷⁶ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 84. – Арк. 218.

⁷⁷ Чорномаз Б. Діяльність національно-патріотичного підпілля на Уманщині у 1941–1945 рр.: монографія / Б. Чорномаз. – Умань: Уманське видавничо-поліграфічне підприємство, 2002. – С. 118.

⁷⁸ Марчук І. Ліквідація радянськими карально-репресивними органами Подільського крайового провуду ОУН (1945–1952) ... – С. 204; Чорномаз Б. Діяльність національно-патріотичного підпілля ... – С. 118–120.

⁷⁹ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 60. – Арк. 271.

Тернопільщини. Із розформуванням Юнацтва влітку 1944 р. Василь Бей перейшов на працю в обласний провід ОУН Тернопільщини. Щоправда, його функції точно невідомі. Одні джерела вказують, що він виконував обов'язки заступника обласного провідника, інші – що працював у референтурі пропаганди. На початку квітня 1945 р. проводив на Підгаєччині вишкіл пропагандистів, а у квітні 1945 р. тимчасово призначений окружним провідником ОУН Чортківщини, оскільки тоді проводилася внутрішня реорганізація структури ОУН. На посаді командира ВО 3 “Лисоня” та провідника Подільського краю, ймовірно, перебував до свого арешту в лютому 1951 р., бо останній відомий документ, підписаний від імені воєнної округи, датований 23 грудня 1950 р. Погодившись на співпрацю, повернувся в підпілля, де зізнався в арешті й був реабілітований рішенням Проводу ОУН від 15 травня 1952 р. 23 травня цього ж року в облаві на лісі біля с. Чернихів Зборівського р-ну загинув у бою⁸⁰.

Так, радянські органи безпеки знищили все командування групи “Лисоня”. Проте воєнна округа, як і вся УПА, формально своєї діяльності не припинила й окремі осередки збройного підпілля діяли до середини 1960-х років, а останні повстанці вийшли із нього лише після проголошення Україною незалежності.

Отже, розкриття питання кадрового складу військового штабу воєнної округи УПА “Лисоня” залишається доволі непростим завданням через недостатню джерельну базу, зокрема через малу кількість документів ОУН та УПА. Основними причинами, які заважали формуванню ВШ ВО, були передовсім брак військових кадрів і їх кваліфікаційно-організаційний рівень, підпільні умови діяльності та зтяжний перехід німецько-радянського фронту, що тривав із лютого по липень 1944 р. Ці причини внесли значні зміни у структурно-кадрову побудову штабу ВО, в результаті яких командування “Лисони” змушене було пристосовуватися до реалій часу, щоб організувати повстансько-партизанську діяльність бойової одиниці.

Serhiy Volyanyuk. Formation and cadre of the UPA headquarters in the Military Region “Lysonia”

The article analyses cadre of the UPA Military Region “Lysonia”. Based on archival documents and materials it argues that in spite of considerable losses among its commanders, the Ukrainian Insurgent Army (UPA) Command made efforts to fill in vacant positions in order for it to be successful. The article also partly examines activities of the Military Headquarters on the territory of Ternopil region in 1944–1947.

Key words: cadre, Department, Section, Military Headquarters, Military Region, the UPA, the Organisation of Ukrainian Nationalists, District (Krai) Military Headquarters.

Сергей Волянук. Формирование и кадровый состав военного штаба военного округа УПА “Лысоня”

На основе архивных документов и материалов выяснено кадровый состав военного округа УПА “Лысоня”. Показано, что, учитывая значительные потери среди руководящего состава, командование УПА старалось заполнять вакантные должности для успешного руководства повстанческой армией. Частично отражена деятельность военного штаба в течение 1944–1947 гг. на территории Тернопольщины.

Ключевые слова: кадровый состав, референтура, отдел, военный штаб, военная округа, УПА, ОУН, КВШ.

⁸⁰ Мороз В. Повстанці Підгаєччини: маловідоме і невідоме ... – С. 246–249.